

RANSCHBURG JENŐ
 MTA Pszichológiai Intézete

A NEMEK PSZICHOLÓGIAI KÜLÖNBségÉNEK FEJLŐDÉSLÉLEKTANI KÉRDÉSEI

(I. rész)

M. Mead 1935-ben megjelent könyve (*Sex and Temperament*) évtizedekre irányt szabott a nemek pszichológiai kutatásának. A szerző, miután ismerteti három új-guineai törzs – a nemek dominanciája szempontjából jellegzetesen eltérő – életvitelét, megállapítja, hogy „...az emberi természet hihetetlenül hajlékony... a standard személyiség-különbségek a nemek között... kulturális kreációk, melyekhez alkalmazkodásra nevelik a férfiak és a nők generációit egyaránt.” (114.o.) Mead kutatásait követően a tudomány – egészen a hatvanas évek közepéig – a férfi és a nő pszichológiai különbségét szinte egyértelműen szocializációs problémának tekintette. D’Andrade így ír erről: „A férfi és a nő mint státusz intézményesül valamennyi kultúrában, mely státusz a legtöbb egyén számára pszichológiai identitássá válik. Általában az emberek megtanulják, hogy azt a státuszt akarják megszerezni, amelyhez tartoznak, ugyanakkor sajátos kulturális feltételek befolyásolhatják a fokot, amelyen az egyik nem megirigyli a másik státuszát. A férfi irigysége a nő státusza iránt az apahiánnyal együtt növekszik, és olyan rítusokban intézményesül, mint a *couvade*, a beavatási szertartások, vagy tranzvesztita státuszok kialakulásához vezet. (D’ANDRADE, 1966. 80. o.) Annak ellenére, hogy – talán gondatlan fogalmazás következtében – adottnak fogad el egy olyan álláspontot, amely a fejlődéslélektanban még tisztázatlan (tudniillik feltételezi, hogy a gyerek előbb felismeri saját nemi identitását és *azután* törekszik a megfelelő státusz megszerzésére), D’Andrade lényegében pontosan foglalja össze a kérdéskörben kialakult pszichológiai álláspontot. Ezzel párhuzamosan – körülbelül egyidőben D’Andrade tanulmányának megjelenésével – a genetikai, fiziológiai és hormonológiai kutatások hatására napvilágot látnak az első olyan pszichológiai állásfoglalások, amelyek lényegesen eltérnek a Mead által megszabott irányvonalától. Beach például így ír: „Feltételezhető, hogy a férfi és a női agy funkcionális jellegzetességeiben különbségek vannak, és hogy ezek a különbségek – a születés pillanatától fennállva – befolyásolják a szociális viselkedéstendenciákat, köztük a nemi szerep (gender role) elsajátítását.” (BEACH, 1965. 8.o.) Ugyanezt az álláspontot fogalmazza meg DIAMOND, (1965. 173. o.) is: „...az ember születésekor határozottan predisponált a férfi vagy a női nemi orientációra... Kétségtelen, hogy a nemi predispozíció csak lehetőség, amely megszabja a minta korlátait, és amelyet az ontogenezis tapasztalatai erősen módosíthatnak.”

Tisztában vagyunk azzal, hogy a nézetek dichotomiája korántsem olyan éles, mint ezt az előzőekben – szándékosan – érzékeltettük. Idézhetjük volna M. Mead másik könyvének (1949) fontos megállapítását, mely szerint a másodlagos nemi jellemzők nincsenek *teljesen* genetikai ellenőrzés alatt, azt kulturális és környezeti fakto-

rok is befolyásolják. Ezt a megállapítást összefüggésbe hozhattuk volna Diamond nézetével, leszögezve, hogy D'Andrade felfogása sem zárja ki egyértelműen a genetikai determinánsok létezését. A kétféle megközelítés hangsúlybeli eltolódása azonban így is tagadhatatlan, és az utóbbi években a maskulin, illetve feminin jellemzőkre vonatkozó kutatások csak igen csekély mértékben járultak hozzá e nézetkülönbség feloldásához. 1974-ben Maccoby és Jacklin átfogó vizsgálatsorozat eredményeit tette közzé, amelynek megfogalmazott célja az volt, hogy a nemi különbségekre vonatkozó mítoszokat eloszlassa. A munka azonban nem valósította meg ezt a célt: miután alapos elemzéssel bizonyítja a szocializációs paradigmák hiányosságait a nemi identitás létrejöttének értelmezésében, lényegében az olvasóra bízta, hogy – ki-ki világvilágképének megfelelően – isteni elrendeléssel, vagy abszolút genetikai determinációval próbálja megmagyarázni a nemek különbségét. Maccoby és Jacklin könyvével egyidőben két új vizsgálati eljárás (A Bem- és a PAQ-teszt, melyeket tanulmányunk második részében részletesebben is bemutatunk majd) jelenik meg a pszichológiában a maskulinitás és a feminitás szintjének mérésére. Az új módszerekkel végzett első vizsgálatsorozatok nyomán a kutatók megalkotják az „androgünia” fogalmát (a kifejezés a „férfi”-t és a „nő”-t jelentő görög szavak összevételéből származik, és azokra az emberekre alkalmazható, akik – nemüktől függetlenül – a tesztek tanúsága szerint férfias és nőies tulajdonságokkal megközelítően azonos mértékben rendelkeznek) és a fogalomhoz kapcsolódó konceptualizációs próbálkozások során mintha figyelmen kívül hagynák az elmúlt negyven év kutatásait. Az embert a maskulinitás-feminitás szempontjából ismét olyan „híhetetlenül hajlékony”-nak tekintenék, mint M. Mead 1935-ben...

Az alábbiakban a nemek pszichológiai különbségeivel foglalkozó kutatások néhány elméleti és metodológiai problémáját elemezzük. Tekintetbe véve e kérdéskör szerteágazó és ellentmondásos irodalmát, természetesen nem léphetünk fel a teljesség igényével; elsősorban azokat a módszertani és elméleti törekvéseket kíséreljük meg nyomon követni és értékelni, amelyek mentén majd a saját, e témakörben végzett kutatómunkákat is értelmeznünk kell.

A nemekre jellemző tulajdonságok

Az utóbbi negyedszázadban a Mead által kezdeményezett kultúrközi vizsgálatok a nemekre vonatkozó számos érdekes tényre hívják fel a figyelmet. STEPHENS (1963) 31 kultúrát vizsgál, de az új-guineai Tschambuli törzshöz hasonló inverz (feminin) autoritást csupán háromban talált (a Modjukuta törzs Jáván, a Livarvo törzs Dél-Amerikában és a Berber Észak-Afrikában). B. WHITING (1963) és mtsai 3–10 éves gyerekeket vizsgáltak 6 féle kultúrából. A fiúk mind a hat kultúrában több fizikai agressziót mutattak, a lányok viszont szociálisabbak, segítőkészebbek voltak, nagyobb felelősségtudattal rendelkeztek. A nemekre vonatkozó eltérő szocializációs technikák kézenfekvően magyarázhatják a jelenséget. Így elsősorban BARRY, BACON és CHILD (1957) 110 kultúrából származó etnográfiai adatokat osztályozva jutottak arra az álláspontra, hogy a gyerekek életkorának 4. esztendejétől a fiúk és a lányok szocializációjában az egyes kultúrák konzisztens eltéréseket mutatnak: a lányokat gondoskodásra, felelősségtudatra, engedelmességre, a fiúkat viszont önbizalomra, teljesítmény-orientációra neve-

lik. A kultúrközi vizsgálatok adatai alapján felvethető kérdés: vajon mivel magyarázható, hogy a férfiak és a nők szerepköre az egymástól eltérő kultúrákban (igen kevés kivételtől eltekintve) lényegében megegyezik? Ez a kérdés Barry, Bacon és Child vizsgálatai alapján így módosul: mivel magyarázható, hogy az eltérő kultúrákban konzisztens szocializációs eljárásokat alkalmaznak? A kérdésre Barry és mtsai az ún. „munkamegosztás-hipotézis”-sel válaszolnak. Ennek lényege az, hogy a nemek fizikai különbségéből adódó természetes munkamegosztás a társadalom fejlődése során olyan tevékenységekben is érvényesül, amelyekre e különbségből eredő előnyök, illetve hátrányok csak közvetett formában érvényesek. D'ANDRADE (1966) így fogalmazza meg ezt a hipotézist: „...a nemek munkamegosztását a fizikai nemi különbségekhez kapcsolódó aktivitásokról kiterjesztik azokra a tevékenységekre is, amelyek csak közvetve vannak összefüggésben ezekkel a különbségekkel.” (69. old.) A kultúrközi vizsgálatoknak igen érdekes adalékai az ötvenes évek elejéről származó Rorschach-jegyzőkönyvek (idézi: D'ANDRADE, 1966), amelyek azt mutatják, hogy a vizsgált kultúrákban a férfiak – minden látszat ellenére! – szorongóbbak, mint a nők. Ebben az adatban – pontosabban abban a feltételezésben, hogy a tipikusan maszkulin előjogokért a férfiaknak jelentős pszichikus árat kell fizetniük – valószínűleg először jelenik meg a nemi szerephez kapcsolódó tulajdonság-sztereotípiák és az egyénre jellemző tulajdonságok viszonyának kérdése.

A kultúrközi vizsgálatok tehát az agressziót, a teljesítmény-orientációt, az önbizalmat mint férfias, a gondoskodást, a felelősségérzetet, a szociabilitást pedig mint nőies tulajdonságot írják le. A kultúrákon belül lefolytatott vizsgálatok szinte kivétel nélkül hasonló eredményeket mutatnak. A legtöbb kutató egyetért abban, hogy a fiúk agresszívabbak, mint a lányok. Például az óvodásoknál GORDON és SMITH (1965) babajáték-helyzetben, JEGARD és WALTERS (1960) projektív tesztekkel, míg SEARS, RAU és ALPERT (1965) komplex metodikával, SEARS (1961) pedig iskolásoknál agresszió-skálával mutatta ki a fiúk nagyobb agresszivitását. SZEGAL és BENIS (1979) magyar gyerekek megfigyelési adataiból ugyancsak hasonló következtetésre jutott. BUSS (1963, 1964) kísérleti helyzetben, felnőtt vizsgálati személyeknél igazolta a férfiak nagyobb agresszivitását, valamint azt is, hogy a nők büntudatosabbak az agresszív aktust követően, mint a férfiak.

A biológiai kutatások – elsősorban majmokkal végzett kísérletek alapján (RESKO, 1970, ROSE, 1971, 1972, 1974) – egyenes összefüggést mutattak ki a maszkulin nemi hormon (a tesztoszteron) szintje, valamint az agresszió és a dominancia között. Ezek az eredmények, valamint a fentiekben említett pszichológiai adatok látszólag homogén jellege együttesen befolyásolhatták MACCOBY-t és JACKLIN-t (1974), amikor feltételezték, hogy a nemek között az agresszióban megmutatkozó különbség biológiailag determinált. A pszichológiai adatok azonban – mint említettük – csak látszólag homogének. Sears már 1961-ben említést tesz a lányok nagyobb agresszió-szorongásáról, és feltételezi, hogy ez a nemhez kapcsolódó viselkedési sztereotípiák és az agresszív késztetés közötti konfliktus következménye. Álláspontját erősíti, hogy vizsgálatában a lányok több szociálisan elfogadott (proszociális) agressziót mutattak, mint a fiúk. FRODI (1977) és BRÖDZINSKY (1979) kísérletei szintén a tanulásmélettan alapján értelmezhető különbségekre mutatnak rá a nemek között: a fiúk az agresszió mennyiségét illetően (a fizikai és a verbális agresszió tekintetében egyaránt) egyértelmű fő-

lényben vannak a lányokkal szemben, ugyanakkor a lányok éppen olyan agresszívok, mint a fiúk, ha az agresszió formája közvetett — azaz nem egyenesen a személy, hanem például annak valamilyen tárgya, eszköze felé irányul. Megjegyezzük, hogy amennyiben a fiúk sokkal több nyílt, interperszonális agressziót követnek el, mint a lányok, és ugyanannyi közvetett agressziót nyilvánítanak, agresszív aktsaikkal összmennyisége szükségképpen nagyobb, mint a lányokéi. A jelenség a tanulásemélet (lásd például FESH-BACH, 1970) síkján megmagyarázható azzal, hogy a lányoknál interperszonális helyzetben (éppen a feminin szerepelvárások következményeként) agresszió-gátlás lép fel, de nem mond ellent a biológiai értelmezésnek sem. (Feltételezhetjük például, hogy az interperszonális helyzetek olyan specifikus kiváltókkal — „cuek”-kal — rendelkeznek, amelyeknek impulzusaira a fiúk érzékenyebben reagálnak, és így a lányoknál hajlamosabbak arra, hogy ezekben a helyzetekben agresszívok legyenek.) A biológiai értelmezés megerősödéséhez kétségtelenül hozzájárult az is, hogy az utóbbi évek szakirodalmi adatai meglehetősen zavarbaejtőek az agresszióval szemben mutatott nevelői magatartásokat illetően. GOODENOUGH (1931) ugyanis csaknem ötven évvel ezelőtt végzett vizsgálatában még nem talált az élet első három évében különbséget a fiúk és a lányok agresszív viselkedésében. Azt a tényt tehát, hogy hároméves kor körül a fiúk kimutathatóan agresszívbak mint a lányok, azzal magyarázta, hogy a szülők a fiúk agressziójával szemben engedékenyebbek. (Lásd részletesebben RANSCHBURG, 1979.) Az újabb vizsgálatok azonban cáfolják ezt a feltételezést. MINTON (1971) például családi környezetben mutatta ki, hogy a két év körüli fiúkat a szülők jobban büntetik az agresszióért, mint a hasonló korú lányokat, és SERBIN (1973) hároméves gyerekeknél ugyanezt figyelte meg az óvodában. Ugyanakkor nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy ezekkel a vizsgálatokkal szemben erős fenntartásaink vannak. Mindenekelőtt azért, mert a büntetett agressziók mennyiségét csak az összes elkövetett agresszív aktus viszonyában lehet értelmezni; azaz a lányok és a fiúk büntetett agresszív aktusainak száma hiába azonos, a felnőttet a fiúk agressziójával szemben mégis engedékenyebbek kell tartanunk, ha az összességében sokkal több agresszív aktsaikkal csupán ugyanannyit büntet meg, mint a lányokéiból. Fenntartásainkat növeli, hogy a kutatók figyelmen kívül hagyják a kontextus metakommunikatív jellemzőit, amelyben a büntetés lezajlik. (Amikor az apa megbünteti fiát, mert verekedett, viselkedése valószínűleg sokkal több meglepedést fejez ki, mint akkor, amikor ugyanezért a vétekért lányát kell megbüntetni.)

Számos vizsgálat utal a lányok nagyobb dependenciájára. Úgy véljük, nem lépünk ki a sokat vitatott dependencia-fogalom (MACCOBY és MASTERS, 1970, FER-GUSON, 1970) köréből, ha a lányok kifejezettebb függőségének megnyilvánulási formáiként értelmezzük azokat az eredményeket, amelyek a lányok nagyobb szociális orientációját (ADAMS, 1964), konformizmusát (ALLEN és CRUTCHFIELD, 1963, HARPER et al., 1965), valamint szorongásszintjét (KNIGHTS, 1963, CASTANEDA és McCANDLESS, 1956, RIE, 1963, OLÁH, 1980) bizonyítják. KAGAN és MOSS (1962) longitudinális vizsgálata világos adatokat szolgáltat arra nézve, hogy a függőség áttolódása családon kívüli személyekre — elsősorban kortársakra — jellegzetesen fiús vonás. A lányok — egészen a felnőtt korig — gyakrabban őrzik meg szoros érzelmi kapcsolataikat, erős függőségi kötelekeiket családon belül. Igen elgondolkasztató — bár meglehetősen kevés számú — adat áll rendelkezésre a lányok nagyobb dependenciájának

eredetére vonatkozóan. THOMAS (1963) megállapítása szerint a reakció-készség aktivitás-passzivitás dimenziója röviddel a születés után már stabil tulajdonság, és a dimenzió aktivitás oldalán több fiú, míg a passzivitás oldalán több lány található. A vizsgálat azt sejteti, hogy az aktivitás-passzivitás dimenzió mentén jelentkező veleszületett eltérés következményeként a lányok nagyobb valószínűséggel kapnak megerősítést a kontaktus- és a biztonságkereső viselkedésükre, mint a fiúk. Ugyanis MOSS (1967) kimutatta, hogy a fiú újszülöttek, csecsemők nagyobb aktivitása abban is megmutatkozik, hogy többet sírnak és nehezebben csendesíthetők le, mint a lányok. A fiú-csecsemőknek ez a sajátossága oda vezet, hogy az anyák ingerültebbekké válnak velük szemben, tovább hagyják sírni őket — hiszen a megnyugtató kísérletek általában eredménytelenek. A kislány viszont ritkábban sír, és anyja karjában gyorsan elhallgat, ami az anya „gondozói-magatartását” kétségkívül megerősíti, azaz növeli az anya-szerep szubjektív fontosságát.

MACCOBY és JACKLIN (1974) „mítoszokat oszlató” könyvükben nem fogadják el a lányok nagyobb szociális orientációját és konformizmusát, a fiúkénál alacsonyabb teljesítmény-motivációját és néhány más, korábban feltételezett különbséget, melyről a fentiekben nem tettünk említést. Ugyanakkor egyértelműen igazolják a fiúk nagyobb mennyiségű agresszióját, fejlettebb matematikai érzékét és téri orientációját, valamint a lányok jelentősebb verbális adottságait. Megjegyezzük, hogy az idegéletani és a genetikai kutatások szintén ez utóbbi tulajdonságokban próbálnak kimutatni veleszületett különbségeket a nemek között. LANSDELL (1968) epilepsziás betegekről számol be félteke-exstirpáció után. Megállapítása szerint a bal félteke eltávolítása a nők verbális képességeiben súlyosabb károkat okoz, mint a férfiakéban. Ugyanakkor a Wechsler teszt performációs feladataiban a jobb-félteke kikapcsolása után a férfiak mutatnak jelentősebb teljesítmény-csökkenést. KIMURA (1967) dichotikus listával (jobb, illetve bal fülbe adagolt ingerekkel) dolgozva mutatta ki, hogy a bal-félteke dominanciája ötéves korra lányoknál már kifejlődik, fiúknál azonban nem. BUFFERY és GRAY (1972) hipotézise szerint a lateralizáció gyorsabb és erőteljesebb megvalósulása a lányoknál megkönnyíti a beszédfejlődést, ugyanakkor a téri képességek kibontakozását — melyek bilaterális reprezentációt igényelnek — hátráltatja. A feltételezés, mely a téri orientációban és a verbális feladatok megoldásában mutatkozó maszkulin-feminin különbségek okát a bal félteke lateralizációjának gyorsaságában és intenzitásában véli felismerni, rendkívül érdekes. Ugyanakkor ennek alapján nehéz magyarázatot találni arra, hogy a pszichológiai vizsgálatok során a matematikai képességek — melyek szintén bal féltekei dominanciával jönnek létre — miért mutatkoznak egyértelműen maszkulin jellemzőknek?

Visszatérve Maccoby és Jacklin eredményeihez, meg kell állapítanunk, hogy azok meglehetősen ellentmondóak. Elgondolkodtató, hogy a szerzők egymástól független mutatókként kezelik azokat a tulajdonságokat, amelyek mentén a két nemet összehasonlítják, holott — például — a dominancia és a versenyszellem, ha nem is vitathatatlannul, de kapcsolatot mutat az agresszióval (MAZUR és ROBERTSON 1972, PLOTNIK, 1971, 1974), és a gondoskodó magatartás összefüggése a szociális orientációval, úgy véljük, nyugodtan feltételezhető. Megjegyezzük, hogy a lányok szociális orientációját Maccoby és Jacklin nem tartják erőteljesebbnek mint a fiúkét. Ez az állításuk azonban nehezen érthető, ha tekintetbe vesszük, hogy eredményeik szerint a lányok önértékelése elsősorban szociális, míg a fiúké tárgyi jellegű.

Nem hagyhatjuk említés nélkül a teljesítmény-motiváció problémáját sem. McCLELLAND (1953) klasszikus munkájában olvashatjuk először, hogy a nők teljesítmény-motivációja alacsonyabb és jellegében más mint a férfiaké. Veroff már 1953-ban felfigyelt erre, és az újabb vizsgálatok is (MONAHAN, 1974) megerősítik, hogy McClelland projektív módszerével szemben komoly kételyek merülhetnek fel. (McClelland nőt, illetve férfit ábrázoló képeket értelmezett nő és férfi vizsgálati személyeivel.) Kiderült, hogy a nőt ábrázoló képet értelmezve a férfiak szintén alacsonyabb teljesítmény-motivációs jegyeket adtak. Nyilvánvaló tehát, hogy a férfi v.sz.-ek egy feminin sztereotípiát értelmeztek, és fennáll a lehetősége annak, hogy a nők válaszai nem saját teljesítmény-motivációikat tükrözték, hanem általánosított felfogásukat a nőies jellemvonásokról. Természetesen az is lehet, hogy a női vizsgálati személy saját teljesítmény-motivációja egybeesett a feminin sztereotípiával, kétségtelen azonban, hogy a tulajdonság és a sztereotípiá problémája itt is megjelenik.* Ugyanez a helyzet HORNER (1974) „félelem a sikertől” (fear of success) motivumával is. Horner vizsgálati személyeinek egy egyszerű kijelentő mondatról — „A vizsgaidőszak végén kiderült, hogy Anna csoportja élére került az orvosegyetemen” (férfi vizsgálati személyek esetén az „Anna” helyébe férfinév került) — kellett rövid történetet írniuk. Horner azt találta, hogy a nők 65%-a — míg a férfiaknak kevesebb mint 10%-a — olyan történetet írt, amelyben a tanulmányi siker szociális elutasítás (például „Anna észrevette, hogy udvarlója nem jelentkezik többé, mert nem akar házasságot kötni olyan lánnyal, aki okosabb mint ő.”), vagy éppen a siker lehetőségének egyértelmű tagadása (például „Kiderült, hogy a gép rosszul számolta ki a csoportátlagokat.”) követte. MONAHAN (1974) mint említettük, kimutatta, hogy ha a mondatban női név marad, a férfiak is hasonló módon járnak el, és BREEDLOVE (1974) vizsgálata szerint a jelenség akkor markáns, ha a hívó-mondatban jelzett siker a nő számára nem-tradicionális hivatásra vonatkozik (például az orvosi pályára, szemben a tanítóival). A nők kudarc-anticipációját a hagyományosan maskulin szerepkörökben viszonylag könnyen meg tudjuk magyarázni a maskulin-feminin sztereotípiát érvényesítő közösségekben „beszerzett” tapasztalatokkal. Ugyanakkor a teljesítménymotiváció problémája ennél sokkal mélyebb. MARTIN (1973) kísérletileg igazolta, hogy a lányok igény-nívója verseny-helyzetben csak akkor csökken, ha az ellenfelek fiúk, és a lányoknak tapasztalataik vannak arról, hogy a fiúk általában pontosabban hajtják végre az előírt feladatot. Ha egyedül kell teljesíteni, vagy lányokkal versenyez (akikkel szemben kompetensnek érzi magát) igény-nívója magas marad — és teljesítménye semmivel sem rosszabb, mint alászállított igény-színvonal esetén (azaz: körülbelül olyan eredményeket ér el, mint akkor, ha fiúkkal versenyez). Martin kísérlete két szempontból is figyelemreméltó: 1. A lányok teljesítmény-motivációjának csökkenése (a kísérletben 8–9 esztendőes gyerekek vettek részt) csak részben magyarázható a maskulin sztereotípiá „nyomásával”; jelentős mértékben magyarázza ezt a maskulin-jellegű tevékenység (célbadobás) sikeres végrehajtásához szükséges képességek hiánya is! Hazai longitudinális vizsgálatunk (HORVÁTH, 1979, RANSCHBURG és HORVÁTH, 1979), melyet 14–18 éves középiskolás fiatalokkal végeztünk, lényeges kérdésben egészíti ki ezt az eredményt. Miután vizsgálatunkban a hagyományos férfi-karrierhez szükséges képességeket a fiúk a lányokban és a lányok egymásban is alacsonyra értékelték, feltételezésünk szerint a jelenség nem tekinthető pusztán a masz-

*A kérdéssel tanulmányunk második részében részletesen foglalkozunk.

kulin feladathelyzetben jelentkező önértékelési zavarnak. 2. Martin másik eredménye – mely szerint a lányok magukban magas igénynívón teljesítenek – gyaníthatóvá teszi, hogy a versenyhelyzet önmagában maszkulin szituáció. WALKER és HEYNS (1962) azt tapasztalták, hogy páros versenyhelyzetben, amikor a fiú-partner – akivel a kísérletvezető mindezt előre megbeszélte – így szólt ellenfeléhez: „Kérlek, lassíts egy kicsit.” – ha ez az ellenfél lány volt, általában teljesítette a kérést (megkockáztatva ezzel, hogy veszít), ha fiú: soha. Hasonló eredményeket kaptunk saját altruizmus-vizsgálatainkban is (RANSCHBURG, PÉTERFFYNÉ, GYÖRGYNÉ, 1980.) Az a tény, hogy a kísérleti helyzetben a lányok szignifikánsan adakozóbbaknak bizonyultak a fiúknál, egyéb értelmezési lehetőségek mellett azzal is magyarázható, hogy a lányok a versenyhelyzetben (ahol az adakozással a győzelmet kockáztatják) kevésbé involváltak.

Úgy véljük tehát, hogy a férfias, illetve nőies tulajdonságok köre tágabb annál, mint amit Maccoby és Jacklin elemzése hitelesített. Az elmúlt negyedszázadban a pszichológia számos teoretikusa tett kísérletet arra, hogy e maszkulin és feminin jellemzőket egységes koncepcióba foglalja. PARSONS és BALES (1955) a nő expresszív, domesztikus (azaz: szociális orientációjú, fő céljaival és tevékenységével otthona felé forduló) és a férfi instrumentális, extradomesztikus (azaz: tárgyi orientációjú, fő céljaival és tevékenységével az otthonán kívülre irányuló) szerepkörét különítette el, és feltételezte, hogy a két szerepkör lényegében paralel a nő expresszív, illetve a férfi instrumentális karakterisztikumával.

BAKAN (1966) az élő organizmus két alapvető tulajdonságaként írja le a „tevékenységi érzék”-et (sense of agency) és a „közösségi érzék”-et (sense of communion). Az előbbi elsősorban önérvényesítésben, én-védelemben és én-kiterjesztésben (self-aggrandizement) mutatkozik meg, és jellegzetesen „maszkulin elv”, míg az utóbbit főként az önzetlenség, az önfeláldozás, az azonosulás vágya jellemzi, és „feminin elv”. (A két elv természetesen nem zárja ki egymást, mindössze annyit jelent, hogy a „közösségi érzék” általában erősebb a nőkben, mint a férfiakban, míg a „tevékenységi érzék” a férfiakban erősebb, mint a nőkben.)

Hasonló gondolatot fogalmaz meg McCLELLAND (1975) is az interdependencia feminin és az önérvényesítés (assertiveness) maszkulin jellegére vonatkozóan. Megjegyezzük, hogy McClelland az interdependencia fogalmát sokkal szélesebb körben értelmezi, mint azt mi a fentiekben tettük. Elsősorban WITKIN (1954) ismert adatára támaszkodik, mely szerint a nők mező-függőbbek, mint a férfiak. McClelland úgy véli, hogy az interdependencia sajátos kontextuális stílust, folytonos nyitottságot jelent a külvilágból érkező benyomásokra, szemben a férfias zárt, analitikus stílussal. A szerzők tehát többnyire egyetértenek abban, hogy a cél-orientáció és a perszonális kompetencia fogalomkörében jellemezhető sajátosságok férfias, míg a szociális-emocionális érzékenység, valamint az interperszonális orientáció nőies tulajdonságok. Ismételten hangsúlyozzuk azonban, hogy a fentiekben említett teoretikusok nem állítják azt, hogy a maszkulin jellemzők kizárólag a férfiak, a feminin jellemzők pedig kizárólag a nők tulajdonságai. BAKAN (1966) felfogása szerint például, ha az erős „tevékenységi érzék” nem támogatja a „közösségi érzék”, a következmény mind az egyénre, mind a társadalomra nézve romboló hatású lehet. A „közösségi érzék” viszont csak a tevékenység (agency) segítségével teheti az individuumot hatékonyá. JOHNSON (1975) valamint LOCKSLEY és COLTEN (1979) elsősorban olyan szempontból bírálják PAR-

SONS és BALES (1955) említett felfogását, hogy a hagyományos női szerepkör betöltéséhez is jelentős szintű instrumentalitásra van szükség. Véleményük, annak ellenére hogy benne nyilvánvaló módon keveredik a tulajdonság és a szerep fogalma (a hagyományos női szerepkör expresszív, melyben instrumentális tulajdonságokkal lehet hatékonyan funkcionálni), számos elméleti és metodológiai problémát vet fel a maskulinitás-feminitás kutatásában. Ezekkel a problémákkal – a tulajdonság és a szerep viszonyának elemzésével együtt – tanulmányunk második részében foglalkozunk részletesebben. Most csupán megemlítjük, hogy a maskulinitás-feminitás szintjét mérő hagyományos eljárások (Terman és Miles M–F tesztje, az MMPI Mf skálája, Gough F. és Gullford M. skálája – részletes elemzésüket lásd CONSTANTINOPEL, 1973) az individuomot a maskulinitás-feminitás dimenzió mentén helyezik el; azaz, amikor az M–F értéket egyetlen pontszámban határozzák meg, implicit módon feltételezik, hogy a maskulin jellegzetességek eleve kizárják a feminineket (negatívan korrelálnak velük). E felfogás azt sugallja, hogy egy ember – nemétől függetlenül és természetesen különböző szinten – vagy maskulin vagy feminin lehet. Mindkettő semmi esetre sem. A pszichológiában a hetvenes évek közepén megjelenő új módszerek (BEM, 1974, 1975, 1976, 1979, SPENCE, et al. 1975, 1979/a, 1979/b) – melyek a maskulinitást és a feminitást ortogonális dimenziókként kezelik (lehetőséget teremtve arra, hogy az egyén mind a maskulin, mind pedig a feminin dimenzió elhelyezhető legyen) – nemcsak növelik a vizsgálatokhoz alkalmazható tesztek számát, de új koncepciót is jelentenek a maskulinitás-feminitás kutatásában.

Szocializációs mechanizmusok

Mint a fentiekben láttuk, néhány maskulinnak, illetve femininnek nevezett tulajdonság esetén nehéz lenne tagadni, hogy azok a szó genuin értelmében (szocializációtól függetlenül) a megfelelő nemhez kötöttek. Ez azonban semmivel sem csökkenti a szocializáció jelentőségét a nemre jellemző viselkedésformák létrejöttében. A hormonális és kromoszómálisan egy nemhez tartozó pseudohermafroditákkal kapcsolatos tapasztalatok (HAMPSON és HAMPSON 1961, MONEY, HAMPSON és HAMPSON, 1957) lényegében alátámasztják McCANDLESSnek (1975) azt a feltételezését, hogy a két nem sztereotipikus különbségei ma már akkor is nyilvánvalóan kialakulnának az ontogenezis során, ha a biológiai háttér homogén lenne. Az előző fejezetben ismertettünk már néhány kutatást, amelyek arra irányulnak, hogy a két nem eltérő viselkedésmódját a legkorábbi – preszocializációs – időszakban tárják fel (THOMAS, 1963, MOSS, 1967). Ezeket néhány fiziológiai adat mellett – a lányoknak a fiúknál alacsonyabb abdominális ingerküszöbe (nagyobb hastáji érzékenysége – BELL és COSTELLO, 1964) és magasabb bazális vezetőképessége (a bőrellenállás alacsonyabb szintje – WELLER és BELL, 1965) – elsősorban azokkal a vizsgálatokkal egészíthetjük ki, amelyek a két nem genuin különbségét a csecsemőkori játékszerválasztás eltéréseiben próbálják kimutatni. GOLDBERG és LEWIS (1969) egyéves gyerekekkel lefolytatott vizsgálat eredményei alapján feltételezte, hogy a kislányok a fiúknál szívesebben töltik az időt olyan játékszerekkel, amelyeknek arcuk van (játékállatok, babák). Ez az eredmény kézenfekvő asszociációkat ébreszt a „feminin szociális orientáció” irányába, de

JACKLIN és mtsai (1973) kimutatták, hogy a fiúk és a lányok ugyanúgy preferálják az arccal rendelkező játékszereket, csak a fiúk érdeklődése elsősorban a fémjátékok – például robotember – felé irányul. Ez az adat BRONSON (1971) feltételezését támogatja, amely szerint a játékszer-preferencia a játékszer anyagától függ. KAMINSKI (1973) vizsgálata azonban valamennyi genuin játékszer-preferenciára vonatkozó feltevést erősen cáfolja. Adatai szerint sem a játékszer anyaga, sem jellege nem befolyásolja – legalábbis nem megoszlásban – a játékrendszer-választást. Sőt, azt tapasztalta, hogy a kísérleti helyzetben a 13 hónapos fiúk többet játszottak babával, mint a hasonló korú lányok. Ezt Kaminski úgy értelmezte, hogy a fiúk számára a baba újdonságot jelentett, és ez növelte vonzerejét.

A környezet maskulin, illetve feminin sztereotípiái tehát az életnek ebben a korai szakaszában már éreztetik hatásukat, elsősorban természetesen az automatikus formálás (shaping) vonatkozásában.* Mindenekelőtt ezzel a ténnyel magyarázható, hogy 2–2,5 éves kortól a fiúk és a lányok játékszer-választása közismert módon élesen elkülönül. Akár a játékszer-választásban, akár az öltözködésben megnyilvánuló környezeti „shaping”-et tekintjük, két elgondolkoztató szempontot semmiképpen sem hagyhatunk figyelmen kívül. Az egyik az, hogy a pszichológiai tapasztalatok szerint az óvodás korú gyerekek játékszer-preferenciája nem követi egyértelműen a felnőtt szerepviselkedést. MACCOBY és JACKLIN (1974) így ír erről: „nincs világos oka, miért töltenek az óvodás korú kislányok több időt festéssel, rajzolással, papírkivágással vagy játéktészta gyúrásával (hiszen kevés modern anya süt kenyeret és a hivatásos művészek gyakran férfiak). Ha ezekről a tevékenységekről azt mondjuk, hogy az egyik nem számára megfelelőbbek, akkor lehetséges, hogy ez azért van, mert egyszerűen az adott nemhez tartozó gyerekek szívesebben tevékenykednek így, mint a másik neműek.” (278. old.)

A másik szempont, amit tekintetbe kell vennünk, a szülőket általában sokkal kevésbé zavarja, ha egy kislány fiús játékokkal játszik, vagy fiúsan öltözködik, mint ha egy fiú babázik, vagy kislányos ruhákat visel. Az az érzésünk, hogy SEARS (1965) észrevétele, miszerint a lányok nemi szerep-bizonytalanságát a környezet általában heteroszexuális jegyek, a fiúkéét viszont homoszexuálisnak értelmezi, ezen a területen is igazolódik. A kérdéskörhöz szorosan kapcsolódik az a vizsgálati felismerés, hogy a fiúk maskulin szerep-orientációja korábban jelenik meg, és erőteljesebben érvényesül, mint a lányok feminin orientációja. HARTUP és MOORE (1963) figyeltek fel arra, hogy ha óvodás gyerekeknek választaniuk kell a nem számára ellentétes vagy nemi vonatkozásban közömbös játékszerek közül, a fiúk nagyobb valószínűséggel választják a közömbös játékszert, mint a lányok, azaz: a fiúk egyöntetűbben utasítják el a nemi identitásnak nem megfelelő játékszereket, különösen akkor, ha a választásnál felnőtt is van jelen. Ez utóbbi adat kétségtelenül arra utal, hogy a szülők fiaiktól szigorúbban követelik meg a biológiai nemmel összhangban levő viselkedést, mint lányaiktól. FLING és MANOSEVITZ (1972) érdekes vizsgálattal igazolta, hogy valóban ez a helyzet. Az óvodás korú gyerekek nemi identitását mérő „It-teszt”-et gyermekeik nevében a szülőikkel

*Az automatikus formálás (shaping) tanulásméleti és viselkedés-terápiás szakkifejezés. Arra a folyamatra utal, melynek során a kívánt viselkedést fokozatosan, a megjelenő rész-elemek következetes megerősítésével alakítják ki.

válaszoltatta meg, majd egy interjú során megkérdezte a szülőket: milyen mértékben kifogásolnák, ha gyerekeik másképpen választanának. Az eredmények azt mutatták, hogy a szülők (az anyák és az apák egyaránt) több nemnek megfelelő (sex-appropriate) tevékenységet választanak fiaik, mint lányaik számára, és szignifikánsan nagyobb mértékben helytelenítik a nemnek nem megfelelő választást fiúk, mint lányok esetében.

HARTUP és WOODÉ eredményét WOLF (1973) 5–9 esztendőes gyerekeknél igazolta: kísérlete azt mutatta, hogy ha a modell a nem számára nem megfelelő játékszerrel tevékenykedik, a lányok nagyobb valószínűséggel utánozzák őt, mint a fiúk. PERRY és BUSSEY (1979) bonyolultabb kísérleti helyzetben — melyre később még visszatérünk — hasonló eredményre jutott. FERGUSON és MACCOBY (1966) 10 éves korú gyerekeknél mutatta ki, hogy a fiúk jobban preferálják a saját nemnek megfelelő tevékenységeket, mint a lányok. Hazai longitudinális vizsgálatunk (RANSCHBURG, HORVÁTH, 1979) adatai szerint 14–18 éves korban a fiúk következetesebben vállalják a maskulin sztereotípiákat, mint a lányok a feminineket. BEM (1976) pedig egyetemista fiatalokkal végzett kísérlete alapján jutott arra az eredményre, hogy „...a férfiak — ha a helyzet nemi szerep-konfliktust nem támaszt — valószínűbben választják a többet fizető tevékenységi alternatívákat, de ha nemi szerepkonfliktus van jelen, ezt a nőknél sokkal kevésbé valószínűen teszik.” (51. old.)

Szinte minden életkorra rendelkezésre állnak tehát adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy „4 éves kortól kezdődően a fiúk sokkal típusosabb képviselői saját nemüknek (more Sex-tiped), mint a lányok a magukénak, ami elsősorban abban nyilvánul meg, hogy valószínűbben kerülnek el a nemük számára nem megfelelő tevékenységet és valószínűbben preferálják azokat, amelyek saját nemi szerepükhöz kapcsolódnak.” (MACCOBY és JACKLIN, 1974, 284. old.) A jelenség a „preferált nemi szerep” (MACCOBY, 1966) és a „shaping” viszonyában kétségtelenül magyarázható, a mélyebb pszichológiai értelmezés azonban — amelyre tanulmányunk második részében visszatérünk — számos ponton ellentmondásos. A szó viselkedéslélektani értelmében vett „formálás” tehát feltehetően fontos szerepet játszik a nemek szocializációjában, önmagában azonban elégtelen a viselkedésbeli különbségek magyarázatához.

Az alábbiakban röviden ismertetjük a maskulinitás-femininitás kutatásában leggyakrabban idézett három szocializációs koncepciót. Hangsúlyozzuk, hogy mindhárom egy-egy átfogó szocializációs elmélet részeként foglalja magába a nemre jellemző magatartásformák kialakulásával, tanulmányunkban azonban — érthető okból — a hangsúlyt ez utóbbi problémakörre helyezzük.

A három koncepció közül talán KAGAN (1964) „konzisztencia-hipotézise” áll legközelebb a klasszikus pszichoanalitikus felfogáshoz. A Szerző úgy véli, hogy az identifikáció „azt a meggyőződést jelenti, hogy a modell (szülő, testvér, rokon, kortárs stb.) bizonyos tulajdonságai az „én”-hez tartoznak” (146. old.). Magát a folyamatot a „szerep-irigység” fogalmára építve Kagan 1958-ban, Whiting pedig 1960-ban meglehetősen hasonló módon írták le. Kagan felfogása szerint a sikeres identifikációnak három feltétele van: a) a gyerekek a modellt „gondoskodónak” (nurturant) kell felfognia, b) úgy kell vélnie, hogy a modell birtokolja az általa is kívánatosnak tartott célokat (szociális hatalom, a környezet szeretete, feladat-kompetencia), c) a folyamat megindulása előtt a gyerekek — külsőségekben, vagy belső tulajdonságokban megnyilvánuló — hasonlóságot kell észlelnie a modell és önmaga között. A gyerek motivációja az iden-

tifikációra azon a vágyon alapul, hogy maga is birtokba vehesse a modell megkívánt tulajdonságait. A hatéves, apjával azonosult fiú tehát szükségszerűen úgy érzi: az apa számos tulajdonságának – többek között maskulinitásának – birtokosává vált.

Tulajdonképpen valamennyi maskulinitással, illetve feminitással foglalkozó szocializációs koncepció lényegében három fogalommal: a nemre jellemző tulajdonságok (attributumok), a nemmel kapcsolatos társadalmi sztereotípiák (sztenderdek), valamint a nemi identitás fogalmával dolgozik. KAGAN (1964) felfogásának érdekessége, hogy a szülővel történő ún. alap-identifikáció során a gyerek előbb kerül a nemére jellemző fontos tulajdonságok birtokába, és csak ezután alakul ki nemi identitása. Az identitás (Kagan megfogalmazásában „az a fok, amelyen az egyén maskulinnak vagy femininnek tekinti magát”, 144. oldal) lényegében akkor bontakozik ki, amikor a hat év körüli gyerek egyzetetni próbálja saját tulajdonságait a kortárs- és felnőtt környezetében (elsősorban a családon kívüli környezetében) tapasztalt sztereotípiákkal. Ha tulajdonságai és a társadalom maskulin-feminin sztenderdjei között inkonzisztenciát észlel (például, ha a fiú feminin apával vagy a lány maskulin anyával identifikál), akkor a nemi identitása gyenge, konfliktusos lesz, ha viszont tulajdonságai konzisztensek a környezetében észlelt sztenderdekkel, a gyerek identitása stabilá és problémamentessé válik. „Az összeillés, illetve össze-nem-illés foka a kultúra nemi szerep-sztenderdjei és az egyén nyílt vagy rejtett tulajdonságaira vonatkozó saját becslései között, részleges választ ad arra a kérdésre: mennyire vagyok maskulin (ill. feminin)” – írja Kagan, 150. old. A konzisztencia hipotézis tehát a maskulinitás-feminitás alapkategóriának sokváltozós kapcsolatában szoros összefüggést tételez fel a nemi sztereotípiák és az identitás között; úgy véli, hogy az identitást a sztereotípiák és a tulajdonságok kölcsönhatása határozza meg, a két utóbbi kategória tehát nem szükségszerűen korrelál. (Semmiképpen sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a modell tulajdonságai többé-kevésbé szintén összefüggenek a társadalmi sztenderdekkel, így a gyermek identifikáció révén szerzett tulajdonságai már eleve hordozói a sztereotípiáknak.)

KOHLBERG (1966, 1970) koncepciójának megalkotásakor Piaget eredményeiből indul ki, tehát a nemi szerep elsajátításához kognitív oldalról közeledik. Klasszikus (GESELL *et al.* 1940) és modern vizsgálatok (THOMPSON, 1977) egyaránt igazolják, hogy a gyerek 2–2,5 éves korában már elég biztosan felismeri és megkülönbözteti a nemeket, ugyanakkor önmagát csak valamivel később (három éves kora után) sorolja be pontosan a nemhez, amelyhez biológiailag tartozik. Az elsajátítás fejlődéslélektani sorrendje – amelyben az egyes fázisok életkori megfelelői függetlenek attól, hogy a szülő milyen mértékben fogadja el a nemekre vonatkozó kulturális sztereotípiákat – tehát úgy alakul, hogy a gyerek először a nemek megnevezését és külső jegyek alapján való megkülönböztetését tanulja meg, és csak később helyezi el önmagát a megfelelő nemi kategóriába. A nem megnevezésének képessége azonban korántsem jelenti a nemi azonosság tudatát; a nem ilyenkor üres címke csupán és nem irreverzibilis kategória, melyhez meghatározott viselkedésminták tartoznak. Kohlberg számos kísérletben igazolta nézetének helytállóságát. Bebizonyította, hogy a három-négyéves gyerekek a képen látható kislányt egyértelműen fiúvá minősítik át, amint fiúruhát és fiús játékokat kap, a kisfiút természetesen ugyanígy kislánnyá minősítik. Igazolta azt is, hogy ebben az életkorban az anatómiai ismereteknek nincs jelentős szerepük a nemi különbségtételben. KATCHER (1955) kísérletében például három – hatesztendőss gyerekeknek

kellott kivágott papírfigurákat nemek szerint azonosítaniuk: kiderült, hogy a ruhában látható papírfiguráknál alig hibáznak, a mezteleneket viszont igen gyakran összetévesztik.

Kohlberg szerint a nemi azonosság (gender identity) tudata öt-hatszesztendő kor táján alakul ki, párhuzamosan a fogalmak Piaget által kimutatott állandóságának (invarianciájának) kialakulásával. A tény tehát, hogy a gyerek rájön arra: a „fiú vagyok” kijelentéssel véglegesen, megváltozathatatlannul egy kategóriába sorolja önmagát, akkor következik be, amikor minden egyéb fogalomnak is felismeri ezt az invariáns tulajdonságát. A nemi azonosság azonban még nem azonos a nemi szereppel. Csupán annyit jelent, hogy a gyerek fizikai jellegzetességek alapján besorolta, kategorizálta önmagát. A nemi azonosság kialakulása azonban azt jelenti, hogy a gyerek ettől kezdve a már felismert és elfogadott, nemének megfelelő viselkedéseket, modelleket választ. EPSTEIN és LEVARANT (1963) például öt-hét éves óvodás fiúkat osztott – a már említett Iteszt segítségével – magasan és alacsonyan maszkulin csoportba. Kiderült, hogy az erősen maszkulin csoport a vizsgálat után következő feladatban sokkal jobban tanult, ha a kísérletvezető férfi volt, míg a másik csoportban nem volt különbség a férfi és a női kísérletvezetővel elért eredmények között. A nemi azonosság tudata és a nemnek megfelelő választás összefüggését SLABY és FREY (1975) egy kísérlettel igazolta. Három-ötéves gyerekeknél igen egyszerű módszerrel felmérte, mennyire vannak tisztában a nemi állandósággal (a módszer az volt, hogy megkérdezte a gyerekeket, mit gondolnak, lehetnének-e más neműek, ha nagyon akarnának); ezután a gyerekeket egy megosztott ernyőjű televíziós-készülék elé ültette, amelynek egyik oldalán egy férfi, másik oldalán egy nő ugyanazt a tevékenységet folytatta. Slaby műszerekkel regisztrálta, hogy a gyerekek a képernyő melyik oldalát nézik, és azt találta, hogy azok a gyerekek, akik világosan és pontosan tisztában voltak a nemek állandóságával, nagyobb valószínűséggel nézték a nemüknek megfelelő modellt a képernyőn, mint a többiek.

A gyerek tehát öt-hatéves korától kezdve – nemének megfelelő modelleket választ környezetéből. Kohlberg nem zárja ki a szülővel való identifikáció jelentőségét, de úgy véli, hogy az ún. extra-familiáris modellek fontosabb szerepet játszanak a nemi magatartásformák létrejöttében. A gyerek látja – írja Kohlberg –, hogy a katonák, a rendőrök, a tűzoltók általában férfiak, és látja azt is, hogy a gondozó-gondoskodó szerepkört általában nők látják el, és mindez fontosabb számára, mint az, hogy ugyanezek a szerepek hogyan oszlanak meg a saját családjában. SMITH (1966) például kimutatta, hogy öt-hétéves gyerekek egyformán írják le és különböztetik meg az apa és az anya szerepét, akár van apjuk, akár nincs. Továbbá HARTLEY (1964) érdekes adatai szerint azok a gyerekek, akiknek dolgozik az édesanyjuk, ugyanúgy a házi teendőben határozzák meg az anya-szerepet, mint a többiek.

Kohlberg körültekintően kidolgozott elméletének azonban van egy igen súlyos hibája. Mint a fentiek során láttuk, a nemre jellemző magatartásformák már jóval a nemi állandóság, a nemi azonosság tudata előtt megjelennek. Mint Maccoby és Jacklin írja: „Úgy látjuk, a gyerekekben már hároméves korában megkezdődik saját nemi azonossága kezdetleges megértésének fejlődése, annak ellenére hogy még tökéletlen az a képessége, hogy másokkal nemének megfelelő csoportokat alkosson, és fogalma saját nemének állandóságáról nem teljes. Amint egy fiú rájön arra, hogy ő „fiú” minden valószínűség szerint elkezd előnyben részesíteni azokat a viselkedésformákat, amelyeket fiú-

saknak értelmez. Természetesen nem fog férfi-modelleket választani addig, amíg nem tudja, hogy a körülötte levő emberek közül ki tartozik a saját neméhez. De kétségtelenül megpróbálja hozzáigazítani saját viselkedését kezdetleges fogalmához arról, milyen tulajdonságokat tart neme számára megfelelőeknek." (MACCOBY és JACKLIN, 1974. 365 old.)

Ha visszaidézzük a nemre jellemző magatartásformák szocializációjának három alapkategóriáját — identitás, attributum, sztereotípiá —, azonnal nyilvánvalóvá válik Kagan és Kohlberg felfogásának legfontosabb különbsége. Kohlberg elméletében a nemi identitás a nemi szerep-tanulás oka, míg Kaganéban (az analitikusokkal — például ERIKSON, 1950 — egybehangzóan) a tanulás produktuma! Kohlberg úgy véli, hogy a nemi identitás az élet korai szakaszában jön létre, és a gyerek — identitásának biztos tudatában — a környezetében megismert sztereotípiákból „hívja le” az identitásának megfelelő tulajdonságokat. Kohlberg állítása védelmében két fontos szempontra hivatkozik: 1. a nemi szerep bizonytalansága nem közvetlenül kapcsolódik az egyén viselkedése és a kulturális sztereotípiák közötti diszkrépancia fokához. Vizsgálatok bizonyítják (WEBB, 1963, SUTTON-SMITH és ROSENBERG 1960), hogy egy objektív értelemben maszkulin fiúnak identitás-kétségei támadhatnak a serdülőkori krízis során, míg egy hozzá képest feminin fiúnak nem. 2. Az M—F teszten a homoszexuális férfiak és nők (kivéve az aktív nőket és a passzív férfiakat) a normál kontrollal megegyezően teljesítenek (TERMAN és MILES 1936; HOOKER, 1965). Ezek az emberek tehát nem a stabil tulajdonságok, hanem a homoszexuális szubkultúra szerep-definíciója szerint tartják magukat maszkulinoknak, illetve feminineknek. Összefoglalva tehát: Kohlberg teóriájában a nemre jellemző tulajdonságok kialakulása az identitás és a sztereotípiák kölcsönhatásának következménye, vagyis az elmélet korrelációt tételez fel a sztereotípiák és a tulajdonságok között, ugyanakkor a sztereotípiák és az identitás közti összefüggést nem tartja elkerülhetetlennek.

Mint láttuk, Kohlberg — a nemi identitás révén — egyfajta kognitív mediációt tételez fel a nemi tulajdonságok és a kulturális sztereotípiák között. Az obszervációs tanuláselmélet (BANDURA és WALTERS, 1963; BANDURA, 1965, 1970, 1971) szerint viszont a nemre jellemző tulajdonságok az adott kultúra sztereotípiáinak közvetlen tükrözései. Bandura és munkatársai számos kísérletben igazolták, hogy az obszervációs tanulást egyrészt a gyermek és a modell érzelmi kapcsolata (BANDURA és HUSTON, 1961), másrészt a modell „szociális hatalma” (BANDURA, ROSS és ROSS, 1963) erősíti. Bandura azt kérdezi: honnan tudja a fiú, hogy neki a szociális hatalmat, és honnan tudja a lány, hogy neki az affektív személyt kell elsősorban utánoznia ahhoz, hogy a társadalom által elvárt nemi szerepét megvalósítsa? Bandura koncepcióját — a nemi szerepek elsajátítására alkalmazva — MISCHEL (1966, 1970) válaszolja meg. Az obszervációs tanuláselmélet (részletes ismertetését lásd RANSCHBURG, 1980) ugyanis az utánzás és a nyílt, külső megerősítés (shaping) kombinációjára épül. Ez azt jelenti, hogy a gyerek mindkét nem viselkedéseleleit modellálja — azaz utánzás útján apja és anyja viselkedését egyaránt elsajátítja —, de nyílt viselkedérepertoárjába csak a megfelelő nemű szülő mintái kerülnek, mert a környezet ezt megerősíti, az ellenkező viszont bünteti. Az elmélet tehát mintegy összesíti az utánzás és a kondicionálásos tanulás lehetőségeit, és így látszólag elfogadható magyarázatot ad a nemi szerepek elsajátítására.

Azért írtuk, hogy „látszólag”, mert néhány kérdésben ez az elmélet sem ad meg-

nyugtató magyarázatot. Mindenekelőtt: az utóbbi években jónéhány vizsgálat igazolta, hogy a gyerek nem modellálja olyan egyértelműen a szülőt, ahogy azt korábban hittük (BARKLEY *et al.* 1977). HETHERINGTON (1967) kísérletében például négy és tizenegy év közötti gyerekek szemtanúi voltak mindkét szülő esztétikai véleményalkotásának, majd maguk is választottak ugyanazon képek közül. A kutató azt tapasztalta, hogy a kísérletben résztvevő különböző életkorú gyerekek még csak tendenciát sem mutatnak az azonos nemű szülő utánzására. A másik jelentős kísérletet SEARS (1974) végezte. A vizsgálat lényege a fejlődéslélektanban hagyományos baba-játék (baby-doll) volt, azzal a különbséggel, hogy a kutató az óvodáskorú fiúkat és lányokat olyan szempontból csoportosította, hogy van-e csecsemőkorú testvérük, vagy nincs. Sears eredménye meglepő: a kislányok mind mutattak gondozói-gondoskodói viselkedést a babával, függetlenül attól, hogy volt-e csecsemőkorú testvérük vagy nem. A fiúk azonban csak abban az esetben mutatták ugyanezt a babajáték során, ha otthon csecsemőkorú testvérük volt, azaz ha látták anyjuktól ezt a viselkedésformát. Ebből az eredményből az következik, hogy minden elmélettel, amelyik a szülő közvetlen modellálására épít, valami baj van, hiszen a fiúk utánózták az anyjukat, nem a lányok! Lényegében erre a problémára utalnak azok a vizsgálatok is (például MUSSEN és RUTHERFORD, 1963), amelyek anyák és lányaik, illetve apák és fiaik nemi szerepviselkedésében – azon túlmenően, hogy mindkettő maskulin, illetve feminin – semmi hasonlóságot nem találtak. MACCOBY és JACKLIN (1974) írják nagyon szellemesen, hogy amikor a három-négyéves kislány hazatérő apját átöleli és jellegzetesen cicás, feminin módon üdvözlí őt, akkor egyáltalán nem az anyját modellálja, hiszen anyja a konyhában a vacsora körül sűrög, és csak ennyit kiált ki az előszobába: „Szia, drágám, minden rendben?” Tisztában vagyunk azzal – a fentiekben már említettük is –, hogy a pszichológiai irodalom a serdülőkori identitás-krízisek elemzésekor különös jelentőséget tulajdonít az azonos nemű szülők jelenlétének. Ennek ellenére, a fenti vizsgálatok fényében azt kell mondanunk, hogy a gyerek nem egy meghatározott modelltól tanulja el a nemre jellemző viselkedésformákat, hanem valami generalizált, általánosított nemi szereppel azonosít!

PERRY és BUSSEY (1979) kísérlete – a fenti gondolatmenet alapján – új interpretációs lehetőségekre törekszik a szociális tanulásméletben. A kísérletben nyolcéves gyerekek négy férfi és négy női modell viselkedését figyelték, akik páronként elhelyezett tárgyak közül választottak. A sorozatban három férfi és egy nő, valamint egy nő és három férfi mindig ugyanazokat a tárgyakat választotta, így – a kísérlet hipotézisének megfelelően – egy nő és egy férfi az adott nem számára rendszeresen nem megfelelően választott, azaz viselkedésük nem volt összhangban biológiai nemükkel. (A kontroll-csoport a kísérletnek ebben a szakaszában természetesen nem vett részt.)

A következő fázisban a modellek egyenként választottak egy új – szintén párosan megjelenített – tárgysorozatból. A kísérleti csoport tagjainak egyik fele a nem számára megfelelő, a másik fele pedig az inadekvát modellt figyelte.

A harmadik szakaszban a szerzők az utánzás mértékét vizsgálták, majd megkérték a gyerekeket, próbálják meg emlékezetből felidézni: milyen tárgyakat választott a modell. A kísérlet eredménye azt mutatja, hogy a modell utánzása jelentős mértékben attól függ, hogy viselkedését mennyire véli a gyerek megfelelőnek saját neme számára. „...a gyerek tehát megítéli a modell viselkedésének alkalmasságát, azáltal, hogy felidé-

zi: attitűdjei, viselkedései mennyire illeszkednek más, azonos nemű emberek viselkedéseihez." (708. oldal.) Perry és Bussey tehát feltételezi, hogy a gyerek mintegy kontrollálja a modell viselkedését, és elsősorban azokat az elemeket utánozza, amelyek a vele és a modellel azonos nemű emberek viselkedésrepertoárjában gyakorta és egybehangzóan megtalálhatók. Ez a feltételezés egybeesik HETHERINGTON (1967) eredményével, aki azt találta, hogy a lányok elsősorban a meleg, gondoskodó, a fiúk pedig a domináns modellt utánozzák, mely tulajdonságok gyaníthatóan a feminitás, illetve a maskulinitás általánosított jellemzői. Az a tény, hogy a kísérletben a fiúk számára fontosabbnak mutatkozott a modell „kontrollálása”, — a korábbiakban már elemzett — szinte minden életkorban igazolt, szocializációs jelenségre utal.

Úgy véljük: Perry és Bussey jó úton haladnak a szociális tanulásmélelet egyik komoly értelmezési problémájának feloldása felé. A nemre jellemző magatartásformák szocializációjában azonban — elsősorban a nemi azonosság kognitív felismerését megelőző időszak maskulin, illetve feminin orientációjának tekintetében — számos kérdés továbbra is tisztázatlan. Tanulmányunk második részében a maskulinitás és a feminitás szintjét mérő új vizsgálati eljárások metodológiai és elméleti problémáival foglalkozunk.

Irodalom

- ADAMS, J.P., 1964, Adolescent Personal Problems as a Function of Age and Sex. *Journal of Genetical Psychology* 104. 207—214.
- ALLEN, V.L. and CRUTHEFIELD, R.S., 1963, Generalization of Experimentally Reinforced Conformity. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 67. 326—333.
- BAKAN, D., 1966, *The Duality of Human Existence*. Chicago: Raud McNally.
- BANDURA, A., 1970, Social-Learning Theory of Identificatory Processes. In: GOSLIN, D.A., (ed) *Handbook of Socialization Theory and Research Chicago*, Raud McNally Company. 347—480.
- BANDURA, A. and WALTERS, R.H., 1963, *Social Learning and Personality Development*. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- BANDURA, A. 1965, Influence of Models' Reinforcement Contingencies on the Acquisition of Imitative Responses. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1. 589—595.
- BANDURA, A. and BARAB, P.G., 1971, Conditions Poverning Nonreinforced Imitation. *Developmental Psychology* 5. 244—255.
- BANDURA, A. and HUSTON, A.C., 1961, Identification as a Process of Incidental Learning. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 63. 311—318.
- BANDURA, A., ROSS, D. and ROSS, S., 1963, Comparative Test of the Status Envy, Social Power and the Secondary Reinforcement Theories of Identification Learning. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 67. 527—534.
- BARKLEY, R.A., ULLMAN, D.G., OTTO, J. and BRECHT, J.M., 1977, The Effects of Sex Typing and Sex Appropriateness of Modeled Behavior on Children's Imitation. *Child Development*. 48. 721—725.

- BARRY, H., BACON, M.K. and CHILD, E.L., 1957, A Cross-cultural Survey of Some Sex Differences in Socialization. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 55. 327–332.
- BEACH, F., 1965, Retrospect and Prospect. In: BEACH, F. (ed.), *Sex and Behavior*. New York, Wiley.
- BELL, R. and COSTELLO, M., 1964, Three Tests for Sex Differences in Tactile Sensitivity in the Newborn. *Biological Neonatorum*. 7. 335–347. Id: HAMBURG, D. A. and LUNDE, D.T., 1966, Sex Hormones in the Development of Sex Differences in Human Behavior. In: MACCOBY, E. (ed.), *The Development of Sex Differences*. Stanford, Stanford University Press. 1–24.
- BEM, S.J., 1975, Sex Role Adaptability: One Consequence of Psychological Androgyny. *Journal of Personality and Social Psychology*. 31. 634–643.
- BEM, S.J., 1976, Sex Typing and the Avoidance of Cross-Sex Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*. 33. 1. 48–54.
- BEM, S.J., 1979, Theory and Measurement of Androgyny: A Reply to the Pedhazur-Tetenbaum and Locksley and Colten Critiques. *Journal of Personality and Social Psychology*. 37. 6. 1047–1054.
- BREEDLOVE, C. and CIEIRELLI, V.G., 1974, Women's Fear of Success in Relation to Personal Characteristics and Type of Occupation. *The Journal of Psychology*. 86. 181–190.
- BRONSON, W.C., 1971, Exploratory Behavior of 15 month-old Infants in a Novel Situation. Minneapolisban, a Society for Research in Child Development ülésén elhangzott előadás. Idézi: MACCOBY és JACKLIN 1974.
- BRODRINSKY, D.M., MESSER, S.B. and TEW, J.D., 1979, Sex Differences in Children's Expression and Control of Fantasy and Overt Aggression. *Child Development*. 50. No. 2. 372–380.
- BUSS, A.H., 1963, Physical Aggression in Relation to Different Frustrations. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 67. 1–7.
- BUSS, A.H. and BROCK, T.C., 1963, Regression and Guilt in Relation to Aggression. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 66. 345–350.
- CASTANEDA, A. and McCANDLESS, B.R., 1956, The Children's form of the MAS. *Child Development*. 22. 317–326.
- CONSTANTINOPOLE, A., 1973, Masculinity-Femininity: An Exception to the Famous Dictum? *Psychological Bulletin*. 80. 389–407.
- D'ANDRADE, R.G., 1966, Sex Differences and Cultural Institutions. In: MACCOBY, E.E. (ed.), *The Development of Sex Differences*. Stanford, Stanford University Press. 174–198.
- DIAMOND, M., 1965, A Critical Evaluation of the Ontogeny of Human Sexual Behavior. *Quart. Review of Biology*. 40. 147–175.
- EPSTEIN, R. and LEVERANT, S., 1963, Verbal Conditioning and Sex Role Identification in Children. *Child Development*, 34. 99–106.
- ERIKSON, E.H., 1963, *Childhood and Society*. New York. W. Norton.
- FERGUSON, J.R., 1970, Dependency Motivation in Socialization. In: HOPPE, R.A., MILTON, G.A., SIMMEL, E.C. (eds.), *Early Experiences and the Processes of Socialization*. New York. Academic Press.

- FERGUSON, J.R. and MACCOBY, E.E., 1966, Interpersonal Correlates of Differential Abilities. *Child Development*. 37. 549-571.
- FESCHBACH, S., 1970, Aggression. In: MUSSEN, P.H. (ed), *Charmichael's Manual of Child Psychology*. Volume 2. New York. Wiley. 159-260.
- FLYNG, S. and MANOSEVITZ, M., 1972, Sex Typing in nursery school children's Play Interests. *Developmental Psychology*. 7. 146-152.
- FRODI, A., MACAULEY, J. and THOME, P.R., 1977, Are Women always less Aggressive than Men? *Psychological Bulletin*. 84. 634-660.
- GESELL, A., HALVERSON, H.M., THOMPSON, H., ILG, F.L., COSTNER, B.M., AMES, J.B. and AMATRUDA, C.S., 1940, *The First Five Years of Life*. New York. Harper.
- GOLDBERG, S. and LEWIS, M., 1969, Play Behavior in the Year-old Infant: Early Sex Differences. *Child Development*. 40. 21-31.
- GOODENOUGH, F.L., 1931, *Anger in Young Children*. Minneapolis. University of Minnesota Press.
- GORDON, J.B. and SMITH, E., 1965, Children's Aggression, Parental Attitude and the Effects of an Affiliation-arousing Story *Journal of Personality and Social Psychology*. 1. 654-659.
- GRAY, J.A., 1971, *The Psychology of Fear and Stress*. New York. McGraw Hill.
- HAMPSON, J. and HAMPSON, J., 1961, The Ontogenesis of Sex Behavior in Man. In: YOUNG, W.C. (ed): *Sex and Internal Secretions*. Baltimore: Williams and Wilkins. Idézi: KOHLBERG, J., 1966.
- HARPER, F.B.W., HOVING, G., HOLM, G., TASSO, J. and DUBANOVSKI, D., 1965, Young Children's Yielding to False Adult Judgements. *Child Development*. 36. 175-183.
- HARTLEY, R.E., 1964, A Developmental View of Female Sex-Role Definition and Identification. *Merrill-Palmer Quarterly*, 10. 3-17.
- HARTUP, W.W. and MOORE, S.G., 1963, Avoidance of Inappropriate Sex Typing by Young Children. *Journal of Consulting Psychology* 27. 467-473.
- HELMREICH, R.J., SPENCE, J.T. and HOLAHAN, C.K., 1979, Psychological Androgyny and Sex Role Flexibility: A Test of Two Hypotheses. *Journal of Personality and Social Psychology*. 37. 10. 1631-1644.
- HETHERINGTON, E.M. and FRANKIE, G., 1967, Effects of Parental Dominance Warmth and Conflict on Imitation in Children. *Journal of Personality and Social Psychology*. 6. 119-125.
- HETHERINGTON, E.M., 1965, A Developmental Study of the Effects of Sex of the Dominant Parent on Sex Role Preference, Identification, and Imitation in Children. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2. 188-194.
- HOOKER, E., 1965, Gender Identity in Male Homosexuals. In: MONEY, J. (ed.), *Sex Research*. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- HORNER, M.S., 1974, The Measurement and Behavioral Implications of Fear of Success in Women. In: ATKINSON, J.W. and RAYNOR, J. (eds.), *Motivation and Achievement*. Halstead Press, New York. Idézi: McCLELLAND, D.C.
- HORVÁTH István, 1979, Gimnazisták nemi-szerep sztereotípiái. Pályamunka. MTA Pszichológiai Intézet.

- JEPARD, S. and WALTERS, R.H., 1960, A Study of some Determinants of Aggression in Young Children. *Child Development*. 31. 739-747.
- JOHNSON, M., 1975, Fathers, Mothers and Sex-typing. *Sociological Inquiry*. 45. 15-26. pp. Idézi: LOCKSLEY, A. and COLTEN, M.E., 1979, *Psychological Androgyny: A Case of Mistaken Identity?*
- KAGAN, J.K. and MOSS, H.A., 1962, *Birth to Maturity*. New York. J. Wiley and Sons.
- KAGAN, J., 1964, Aquisition and Significance of Sex-typing and Sex Role Identity. In: HOFFMAN, M.L. and HOFFMAN, J.W., (eds.), *Review of Child Development Research*. Vol. 1. New York, Russel Songe.
- KAGAN, J., 1958, The Concept of Identification. *Psychological Review*. 65. 296-305.
- KAMINSKI, J.R., 1973, Looming Effects on Stranger Anxiety and Toy Preferences in One-year-old Infants. Unpublished Master's Thesis. Idézi: MACCOBY and JACKLIN, 1974.
- KATCHER, A., 1955, The Discrimination of Sex Differences by Young Children. *Journal of Genetic Psychology*. 87. 131-143.
- KOHLBERG, J., 1966, A Cognitive-Developmental Analysis of Children's Sex-Role Concepts and Attitudes. In: MACCOBY, E., (ed.), *The Development of Sex Differences*. Stanford, Stanford University Press. 83-173.
- KOHLBERG, J., 1970, Stage and Sequence: The Cognitive Developmental Approach to Socialization. In: GOSLIN, D.A., (ed.), *Handbook of Socialization Theory and Research*. Chicago, Rand McNally Company. 374-480.
- KNIGHTS, R.M., 1963, Test Anxiety and Defensiveness in Institutionalized and Non-institutionalized Normal and Retardes Children. *Child Development*, 34. 1019-1026.
- LANSDELL, H., 1968, Idézi: KAGAN, J., Sex Differences in Early Behavior (General Discussion) In: SCHAFFER, H.R., (ed.), *The Origins of Human Social Relations*. New York, Academic Press.
- LOCKSLEY, A. and COLTEN, M.E., 1979, Psychological Androgyny: A Case of Mistaken Identity? *Journal of Personality and Social Psychology*. 37. 6. 1017-1031.
- MACCOBY, E.E. and Jacklin, C.N., 1974, *The Psychology of Sex Differences* Stanford, Stanford University Press.
- MACCOBY, E.E. and MASTERS, J.C., 1970, Attachment and Dependency In: MUSEN, P.M., (ed.), *Carmichael's Manual of Child Psychology Vol. 2*. New York, J. Wiley and Sons. 73-159.
- MACCOBY, E.E., 1966, Sex Differences in Intellectual Functioning In: MACCOBY, E.E. (ed.), *The Development of Sex Differences*. Stanford, Stanford University Press. 25-55.
- MACCOBY, E.E., DVERING, C.H., JACKLIN, C.N. and KRAEMER, H., 1979, Concentrations of Sex Hormones in Umbilical-cord Blood: their Relation to Sex and Birth-order of Infants. *Child Development*, 50. 632-642.
- MARTIN, J.C., 1973, Competitive and Noncompetitive Behavior of Children in Beaubag Toss Game. Preliminary Draft. University of California. Idézi: MACCOBY and JACKLIN, 1974.

- MAZUR, A. and ROBERTSON, J.S., 1972, *Biology and Social Behavior*. New York. The Free Press.
- McCLELLAND, D.C., ATKINSON, J.W., CLARK, R.A. and LOWELL, E.J., 1953, *The Achievement Motive*. New York, Appleton Century-Crofts.
- McCLELLAND, D.C., 1975, *Power. The Inner Experience*. New York. Irvington Publishers, Inc.
- MEAD, M., 1935, *Sex and Temperament*. New York, W. Morrow and Mentor.
- MEAD, M., 1949, *Male and Female*. New York, W. Morrow.
- MINTON, C., KAGAN, J. and LEVINE, J.A., 1971, Maternal Control and Obedience in the two Year-old. *Child Development*, 42. 1873–1894.
- MISCHEL, W., 1966, A Social Learning View of Sex Differences in Behavior. In: MACCOBY, E., (ed.), *The Development of Sex Differences*. Stanford, Stanford University Press. 56–81.
- MISCHEL, W., 1970, Sex Typing and Socialization. In: MUSSEN, P.M., (ed.), *Carmichael's Manual of Child Psychology. Vol. 2*. New York, Wiley, 3–73.
- MONAHAN, J., KUHN, D. and SHAVER, P. 1974, Intrapsychic Versus Cultural Explorations of the „Fear of Success” Motive. *Journal of Personality and Social Psychology*. 29. 60–64.
- MONEY, J., HAMPSON, J. and HAMPSON, J., 1957, Imprinting and the Establishment of Gender Role. *Archive of Neurological Psychiatry*, 77. 333–336. pp.
- MOSS, H.A., 1967, Sex Age and State as Determinants of Mother-Infant Interaction. *Merrill-Palmer Quarterly*, 13. 19–36.
- MUSSEN, P. and RUTHERFORD, E., 1963, Parent-Child Relations and Parental Personality in Relation to Young Children's Sex-role Preferences. *Child Development* 34. 588–607.
- OLÁH, Attila 1980, Svéd és magyar fiatalok szorongásprofiljának összehasonlító vizsgálata. *Magyar Pszichológiai Szemle*. (sajtó alatt).
- PARSONS, T. and BALES, R.F., 1955, *Family Socialization and Interaction Process*. Glencoe, Ill. Free Press.
- PERRY, D.G. and BUSSEY, K., 1979, The Social Learning Theory of Sex Differences: Imitation is Alive and Well. *Journal of Personality and Social Psychology* 37. 10. 1699–1712.
- PLOTNIK, R., MIR, D. and DELGADO, J.M.R., 1971, Aggression, Noxiousness and Brain Stimulation in Unrestrained Rhesus Monkeys. In: ELEFThERIOU, B.E. and SCOTT, J.P., (eds.), *The Physiology of Aggression and Defeat*. Plenum Press New York. 143–221.
- PLOTNIK, R., 1974, Brain Stimulation and Aggression: Monkeys, Apes and Humans. In: HOLLOWAY, R.J., (ed.), *Primate Aggression, Territoriality and Xenophobia*. New York, Academic Press. 389–415.
- RANSCHBURG Jenő, 1979, *Félelem, harag, agresszió*. Tankönyvkiadó.
- RANSCHBURG Jenő, PÉTERFFY BÉLÁNÉ, FALUS Júlia és GYÖRGY Istvánné, 1980, Serdülő fiúk és lányok altruista viselkedésének kísérleti vizsgálata. (Kézirat.)
- RANSCHBURG Jenő, 1980, *Szocializáció*. Gondolat Kiadó. Kézirat.
- RESKO, J.A., 1970, Androgen Secretion by the Foetal and Neonatal Rhesus Monkey. *Endocrinology*, 87. 680–687.

- RIE, H.E., 1963, An Exploratory Study of CMAS Lie Scale. *Child Development*. 34. 1003–1017.
- ROSE, R.M., 1971, Plasma Testosterone, Dominance Rank and Aggressive Behavior in Male Rhesus Monkeys. *Nature*, 231. 366–368.
- ROSE, R.M., GORDON, T.B. and BERNSTEIN, J.S., 1972, Plasma Testosterone Levels in the Male Rhesus: Influences of Sexual and Social Stimuli. *Science*. 178. 643–645.
- ROSE, R.M., BERNSTEIN, J.S., GORDON, T.P. and CATLIN, S.F., 1974, Androgens and Aggression: a Review and Recent Findings in Primates. In: HOLLOWAY, R.J., (ed.), *Primate Aggression, Territoriality and Xenophobia*. New York, London, Academic Press.
- SEARS, R.R., 1961, Relation of Early Socialization Experiences to Aggression in Middle Childhood. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 63. 466–492. pp.
- SEARS, R.R., RAN, J. and ALPERT, R., 1965, *Identification and Child Rearing*. Stanford, Stanford University Press.
- SEARS, R.R., 1965, Development of Gender Role. In: BEACH, F.A., (ed.), *Sex and Behavior*. New York. Wiley.
- SEARS, R.R., 1974, Személyes közlés. Idézi: MACCOBY és JACKLIN, 1974.
- SERBIN, J.A., O'LEARY, K.D., KENT, R.N. and TONICK, I.J., 1973. A Comparison of Teacher Response to the Pre-academic and Problem Behavior of Boys and Girls. *Child Development*, 44. 796–804.
- SLABY, R.G. and FREY, K.S., 1975, Development of Gender Constancy and Selective Attention to Same-sex Models. *Child Development*, 46. 849–856.
- SMITH, C., 1966, The Development of Sex-role Concepts and Attitudes in Father-absent Boys. Unpublished Master's Thesis. Id: KOHLBERG, 1966.
- SPENCE, J.T., HELMREICH, R. and STOPP, J., 1975, Ratings of Self and Peers on Sex-role Attributes and Their Relation to Self-esteem and Conceptions of Masculinity and Femininity. *Journal of Personality and Social Psychology*. 32. 29–39.
- SPENCE, J.T. and HELMREICH, R.J., 1979, The Many Faces of Androgyny: A Reply to Locksley and Colten. *Journal of Personality and Social Psychology*. 37. 6. 1032–1046.
- STEPHENS, W.N., 1963, *The Family in Cross-cultural Perspective*. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- SZEGAL, B. and BENIS, M., 1979, The Trends of the Development of Aggression in Early Childhood. Előadás, Párizs.
- TERMAN, J.M. and MILES, C.C., 1936, *Sex and Personality Studies in Masculinity and Femininity*. New York, McGraw Hill.
- THOMAS, A., CHESS, S., BIRCH, G.H., HERTZIG, M.E. and KORN, S., 1963, *Behavioral Individuality in Early Childhood*. New York University Press. Id.: FERGUSON, J.R., Dependency Motivation in Socialization. In: FERGUSON.
- THOMPSON, S.K., 1975, Gender Tabela and Early Sex Role Development *Child Development*. 46. 339–347.

- VEROFF, J., 1953, Idézi: McCLELLAND, D.C., ATKINSON, J.W., CLARK, R.A. and LOWELL, E.J., 1953, *The Achievement Motive*. New York Appleton Century-Crofts.
- WALKER, E.J. and HEYNS, R.W., 1962, *An Anatomy for Conformity*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- WELLER, G. and BELL, R., 1965, Basal Skin Conductance and Neonatal State. Id.: HAMBURG, D.A. and LUNDE, D.T., 1966.
- WHITING, B.B., (ed.), 1963, *Six Cultures: Studies of Child Rearing*. New York, J. Wiley and Sons.
- WHITING, J.W.M., 1960, Resource Mediation and Learning by Identification. In: IS-COE, I., and STEVENSON, H.W., (eds.), *Personality Development in Children*. Austin: University of Texas Press.
- WITKIN, H.A., LEWIS, H.B., HERTZMAN, M., MACHOVER, K., MESSNER, P.B. and WAPNER, S., 1954, *Personality Through Perception*. New York, Harper.
- WOLF, T.M., 1975, Response Consequences to Televised Modeled Sex-inappropriate Play Behavior. *Journal of Genetic Psychology* 127. 35-44.

JENŐ RANSCHBURG

MASCULINITY -- FEMINITY -- ANDROGENIA

The aim of this study was to analyze the theoretical and methodological problems of research on the psychological differences between the sexes. In view of the ramifications and controversies in the treatment of this problem, we could possibly not hope to give a complete picture. Instead we have tried to describe those theoretical endeavours that are in some way related to our work.

In the first part of this study we have examined the psychological aspects of sexually determined characteristics and reviewed those socializational theories, that help to assess the development of masculine and feminine identities and characteristics. With the help of comparative anthropology we have established that inverse (feminine) authority, described by Margaret Mead, can be found in only four cultures. In almost every culture aggression, achievement-orientation and self confidence are considered masculine attributes, while care, responsibility, sociability are considered feminine. Researchers explain this phenomenon as due to consistently employed socializational methods. The authors hold the so-called „division of labour” hypothesis as a possible reason for it. The essence of the hypothesis is the following: natural division of labour emerging from the physical difference of sexes becomes valid in the course of social development, concerning those activities too, for which the advantages and disadvantages due to this differences are valid only in an anticipated form.

In many respects, inquiries conducted within cultures had the same results. Macoby and Jacklin, in their book, published in 1974, unequivocally prove, that the

boys possess greater aggression, a more developed mathematical ability and spatial orientation and that the girls have significantly better verbal abilities. No difference has been found in conformity or social orientation and achievement-motivation. The problems of domination, competition and anxiety, carelessness behaviour are still open questions. After reviewing the literature on the subject, we have come to the conclusion that the range of masculine and feminine attributes is probably wider than those listed by Macoby and Jacklin, and that research results in no way exclude the assumption that diverging attributes can be explained not only differences in socialization but by biological causes as well.

After emphasizing that education in itself is not enough to explain the manifested differences in behaviour, we examined the interrelation of attribute, identity and stereotyp in the acquiring behaviour patterns characteristic to the sex, in the light of three theories of socialization (consistence-hypothesis, cognitive theory, social learning theory). As conclusion of the first part of the study we analyzed new research achievements concerning the preference of the identical sex model. In the following part of our study we shall deal with the theoretical and methodological problems of measuring masculinity-femininity.